

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NGUYỄN THỊ THUNG

**PHONG CÁCH
THƠ PHẠM TIẾN DUẬT**

LUẬN VĂN THẠC SĨ VĂN HỌC

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.34

THÁI NGUYÊN - 2008

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NGUYỄN THỊ THUNG

**PHONG CÁCH
THƠ PHẠM TIẾN DUẬT**

LUẬN VĂN THẠC SĨ VĂN HỌC

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.34

Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS. VŨ VĂN SỸ

THÁI NGUYÊN - 2008

PHẦN MỞ ĐẦU

1. LÍ DO CHỌN ĐỀ TÀI

Sự nghiệp văn chương của Phạm Tiến Duật khởi từ tuyến đường mòn vận tải Trường Sơn 559, con đường huyền thoại mang tên Hồ Chí Minh trong cuộc chiến tranh chống Mỹ của dân tộc. Thơ Phạm Tiến Duật "đã lưu lại trong lịch sử dân tộc dấu mốc sáng tạo của thơ trữ tình Việt Nam trên hành trình đi tìm cái đẹp từ trong các sự kiện và in đậm chất sử thi của một thế kỷ đầy biến động".

Là một gương mặt độc đáo của văn học Việt Nam 1945 - 1975, Phạm Tiến Duật đã góp phần sáng tạo một thứ ngôn ngữ thơ thô nhám, gân guốc và được đánh giá là một tác giả tiêu biểu của nền thơ chống Mỹ.

Phạm Tiến Duật cũng là một trong những nhà thơ Việt Nam được chọn lọc đưa vào giảng dạy ở nhà trường phổ thông. Nhiều bài thơ nổi tiếng của nhà thơ Trường Sơn đã để lại như: *Bài thơ về tiểu đội xe không kính, Nhớ, Lửa đèn, Gửi em cô thanh niên xung phong...* có lẽ sẽ còn in đậm trong ký ức lịch sử; bồi đắp cho thế hệ sau lòng yêu nước và tự hào dân tộc.

Thơ Phạm Tiến Duật làm chúng ta như sống lại không khí của những năm tháng hào hùng, gian khổ nhưng hết sức lạc quan của cuộc kháng chiến chống Mỹ cứu nước. Thơ ông gieo vào lòng người đọc niềm tin tưởng ở những phẩm chất tốt đẹp, vững bền của con người Việt Nam trước những thử thách lịch sử.

Đó là những lý do mà chúng tôi chọn đề tài *Phong cách thơ Phạm Tiến Duật* để nghiên cứu. *Luận văn* muốn khẳng định những giá trị thẩm mỹ cao cả và lâu bền của thơ trữ tình cách mạng nói chung và thơ Phạm Tiến Duật nói riêng một cách cụ thể trong quá trình đổi mới văn học.

2. LỊCH SỬ VẤN ĐỀ

Phạm Tiến Duật có thơ đăng báo từ đầu những năm 60 của thế kỉ XX, nhưng thơ ông lúc này vẫn còn lẫn trong thơ nhiều người. Phải đến cuộc thi

thơ do báo *Văn nghệ* tổ chức vào năm 1969 -1970, ông mới thực sự ghi được tên tuổi của mình vào làng thơ Việt Nam. Chùm thơ đoạt giải nhất của ông gây được ấn tượng mạnh mẽ với độc giả về một phong cách thơ rất lạ. Bắt đầu từ đây, nhiều cây bút, nhiều nhà phê bình, nghiên cứu văn học đã quan tâm đánh giá thơ ông. Một trong những bài viết đầu tiên về thơ Phạm Tiến Duật là *Giữa chiến trường nghe tiếng bom rất nhỏ* (Tập chí *Văn nghệ Quân đội*, số 10, 1970 của Nhị Ca). Nhị Ca cho rằng chùm thơ được giải bốn bài của Phạm Tiến Duật thực sự gây được ấn tượng với độc giả về một phong cách thơ "rất lạ", lạ từ chất liệu, thi liệu đến giọng điệu. Ông chỉ ra rằng, đây là một hồn thơ "được nuôi dưỡng bằng chất liệu sống thực, tươi trẻ thờ hết không khí mặt trận dữ dội và tự tin, có thời gian ngẫm nghĩ về cuộc chiến đấu quyết liệt, dũng cảm". Nhị Ca cũng rất quan tâm đến việc tạo dựng câu thơ, một trong những yếu tố làm nên sự mới mẻ của Phạm Tiến Duật so với các nhà thơ khác là "dáng dấp xốc vác, xô bồ, cứng cáp hơn, như hạt gạo đỏ đồng chiêm vừa chắc dạn, vừa béo ngọt". Bên cạnh đó, Nhị Ca đã có ý kiến nhận xét khá xác đáng về những thành công cũng như hạn chế qua việc phân tích một số bài thơ tiêu biểu của tập *Vàng trắng quàng lửa*.

Nhà văn Nguyễn Minh Châu (trên Tập chí *Văn nghệ Quân đội*, số 7, 1972) có bài *Người viết trẻ giữa cánh rừng già* cho rằng: "Sự xuất hiện của Phạm Tiến Duật đã làm xôn xao đời sống thơ ca vốn có. Thơ Phạm Tiến Duật đã cổ vũ cho cuộc chiến đấu theo cách riêng của mình và đã đón nhận được sự quan tâm đặc biệt từ nhiều phía".

Dưới quan điểm văn nghệ phục vụ chính trị như vậy, nhà nghiên cứu văn học Nguyễn Ngọc Thiện với bài viết *Chỗ mạnh và chỗ yếu trong thơ Phạm Tiến Duật* (in trên Tập chí *Văn học*, số 4, 1974) đã khẳng định: "hồn thơ Phạm Tiến Duật phóng khoáng, rộng mở, cái đẹp của cuộc sống chiến đấu đi vào thơ ông tự nhiên và rất thật". Ông cho rằng, thơ Phạm Tiến Duật "là tiếng nói khoẻ khoắn, đôn hậu, bắt nguồn trực tiếp từ cuộc sống chiến đấu sôi nổi mà hào hùng của dân tộc". Bên cạnh đó, Nguyễn Ngọc Thiện cũng phê phán một số bài

thơ như *Qua một mảnh trời thành phố Vinh, Vòng trăng...* mà trong điều kiện chiến tranh được coi là có tư tưởng lệch lạc làm yếu sức mạnh của cộng đồng.

Và từ góc nhìn vận động và phát triển của thơ ca dân tộc, nhà thơ, nhà phê bình Vũ Quần Phương trong bài *Một đóng góp của dòng thơ quân đội vào nền thơ Việt Nam* (trong Tạp chí *Văn học*, số 6, 1979) đã chỉ ra sự kế thừa những kinh nghiệm của thơ ca dân gian trong thơ Phạm Tiến Duật. Theo Vũ Quần Phương, điều đó khiến cho thơ Phạm Tiến Duật "đầy rẫy những chi tiết đời sống đánh Mỹ chính xác, cụ thể như hiện vật trong bảo tàng...". Năm năm sau, năm 1985, Vũ Quần Phương phát triển bài viết thành bài nghiên cứu tác giả Phạm Tiến Duật trong cuốn *Nhà thơ Việt Nam hiện đại* (Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội, 1985), với tư cách là một nhà thơ trẻ tiêu biểu của nền thơ trữ tình cách mạng.

Năm 1986, Đỗ Trung Lai cũng có một bài viết rất công phu với nhan đề *Một chặng đường thơ Phạm Tiến Duật* (Tạp chí *Văn học*, số 4, 1986) đã đánh giá, tổng kết giai đoạn sáng tác trong chiến tranh của Phạm Tiến Duật. Nhà văn đã khẳng định vai trò của thực tiễn chiến tranh đối với sáng tác của Phạm Tiến Duật.

Một công trình nghiên cứu tương đối toàn diện về thơ Phạm Tiến Duật là của Trần Đăng Xuyên trong cuốn *Lịch sử văn học Việt Nam*, tập III (Nxb Đại học Sư phạm I, 2002). Tác giả công trình đã giới thiệu tiểu sử, con người nhà thơ. Ông cho rằng "Vùng thâm mĩ" của thơ Phạm Tiến Duật là rừng Trường Sơn. Tác giả đặc biệt quan tâm đến phong cách thơ Phạm Tiến Duật là tính chất trẻ trung, giọng thơ ngang tàng, sự xô bồ, rậm rạp mà khái quát của chi tiết, ngôn ngữ sinh hoạt ùa vào trong thơ. Cũng như nhiều nhà nghiên cứu khác, tác giả Trần Đăng Xuyên vẫn mong đợi một sự đổi mới của nhà thơ Phạm Tiến Duật để thơ ông có thể đến được, hoà nhập với cuộc sống mới.

Bài nghiên cứu mới nhất gần đây về Phạm Tiến Duật của Vũ Văn Sỹ, in trước ngày mất của Phạm Tiến Duật với nhan đề *Phạm Tiến Duật, người "chứa*

được *Trùng Sơn nhiều nhất*"...(trong Tạp chí *Nhà văn*, số 12, 2007). Vũ Văn Sỹ đánh giá cao vị trí của Phạm Tiến Duật trong hành trình thơ trữ tình cách mạng. Ông cho rằng "Thơ Phạm Tiến Duật đã lưu lại trong lịch sử văn học dấu mốc của thơ trữ tình Việt Nam trên hành trình đi tìm cái đẹp trên các sự kiện và biến cố in đậm chất sử thi của một thế kỉ đầy biến động."

Cùng với những bài viết trên, có thể kể đến các bài của Thiều Mai, Mai Hương, Hồ Phương, Hoàng Kim Ngọc... đăng tải trên các báo và tạp chí. Phạm Tiến Duật cũng từng được nhắc đến và giới thiệu trong các công trình tiểu luận và nghiên cứu như *Dọc đường văn học* (Nxb Văn học, H, 1996); *Nhà văn Việt Nam thế kỉ XX*, tập III (Nxb Hội nhà văn, H, 2000); *Từ điển tác giả văn học Việt Nam thế kỉ XX* (Nxb Hội nhà văn, H, 2003). Hầu hết các cuốn sách đều tập trung phân tích, nghiên cứu những giá trị mới mẻ mà nhà thơ Phạm Tiến Duật đưa lại.

Nhìn chung, các bài viết và các công trình nghiên cứu về Phạm Tiến Duật đều cho rằng, đó là một hiện tượng lạ của thơ ca Việt Nam. Sự xuất hiện của Phạm Tiến Duật trên thi đàn đã làm cho thơ ca của thế hệ trẻ thời chống Mỹ có vị trí và có cá tính.

Trong công trình này, chúng tôi kế thừa các ý kiến gợi ý của những người đi trước, tập trung phân tích *Phong cách thơ Phạm Tiến Duật* một cách có hệ thống, có tính thống nhất tương đối ổn định của hệ thống hình tượng và phương thức nghệ thuật nói lên cái nhìn độc đáo trong sáng tác của Phạm Tiến Duật.

3. ĐỐI TƯỢNG NGHIÊN CỨU VÀ NHIỆM VỤ CỦA LUẬN VĂN

3.1. Đối tượng nghiên cứu

Như đã nói ở phần trên, đối tượng nghiên cứu của *Luận văn* này là tính thống nhất của các yếu tố chỉnh thể trong tác phẩm - sự biểu hiện của tính

nghệ thuật thơ Phạm Tiến Duật như là một nét riêng, nét lặp lại hữu hình và có thể tri giác được trong sáng tác của nhà thơ.

3.2. Nhiệm vụ của Luận văn

- Thứ nhất: Làm sáng tỏ nhận thức về phong cách nghệ thuật nói chung để làm định hướng khi tìm hiểu về phong cách thơ Phạm Tiến Duật.

- Thứ hai: Thông qua toàn bộ sáng tác, phân tích hệ thống hình tượng trữ tình, lí giải thế giới nghệ thuật và các phương thức thể hiện đem lại ấn tượng khi đọc thơ Phạm Tiến Duật, khẳng định phong cách thơ Phạm Tiến Duật trong nền thơ hiện đại Việt Nam.

4. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

- Trong *Luận văn*, chúng tôi vận dụng phương pháp thống kê, phân tích, tổng hợp, so sánh và đối chiếu.

- Đồng thời, chúng tôi sử dụng phương pháp liên ngành như văn học sử, ngôn ngữ học và thi pháp học.

- *Luận văn* cũng quán triệt quan điểm lịch sử trong suốt quá trình lí giải về đối tượng nghiên cứu.

5. ĐÓNG GÓP CỦA LUẬN VĂN

Nhiều nhà nghiên cứu và phê bình văn học đã đề cập đến các khía cạnh thi pháp thơ Phạm Tiến Duật, nhưng chúng tôi hi vọng rằng đây là *Luận văn* đầu tiên nghiên cứu *Phong cách thơ Phạm Tiến Duật* một cách có hệ thống.

6. KẾT CẤU CỦA LUẬN VĂN

Ngoài phần *Mở đầu* và *Kết luận*, *Luận văn* có 3 chương:

Chương 1: Phạm Tiến Duật và thế hệ trẻ thơ chống Mỹ.

Chương 2: Hệ thống hình tượng trữ tình trong thơ Phạm Tiến Duật.

Chương 3: Sự độc đáo của nghệ thuật biểu hiện trong thơ Phạm Tiến Duật.

Chương 1

PHẠM TIẾN DUẬT VÀ THỂ HỆ TRẺ THƠ CHỐNG MỸ

Thơ Phạm Tiến Duật dù độc đáo nhưng cũng không nằm ngoài dòng chảy của lịch sử văn học của thế kỷ. Một thời kỳ mà do những yêu cầu chung của lịch sử, thơ ca dù tự giác hay không tự giác đều hướng đến sự khám phá những giá trị tinh thần sử thi của thời đại. Chúng tôi nhận thức rằng, nghiên cứu phong cách nghệ thuật thơ Phạm Tiến Duật không thể tách rời thành tựu thơ chống Mỹ.

Trong chương này, trước hết chúng tôi làm sáng tỏ nhận thức của mình về khái niệm phong cách làm định hướng, từ đó tìm hiểu khái quát về thơ trẻ chống Mỹ nói chung, trong đó có thơ Phạm Tiến Duật.

1.1. KHÁI NIỆM PHONG CÁCH

Có nhiều cách diễn đạt khác nhau bàn về phong cách. Trong Luận văn này, chúng tôi thống nhất theo cuốn *Từ điển thuật ngữ văn học* do Lê Bá Hán, Trần Đình Sử, Nguyễn Khắc Phi chủ biên: "**Phong cách nghệ thuật là một phạm trù thẩm mỹ, chỉ sự thống nhất tương đối ổn định của hệ thống hình tượng, của các phương tiện biểu hiện nghệ thuật, nói lên cái nhìn độc đáo trong sáng tác của một nhà văn, trong tác phẩm riêng lẻ, trong trào lưu văn học hay văn học dân tộc**" [13; 207 - 208].

Trong nghĩa rộng, phong cách là nguyên tắc xuyên suốt trong việc xây dựng hình thức nghệ thuật, đem lại cho tác phẩm tính chỉnh thể có thể cảm nhận được một giọng điệu và một sắc thái thống nhất. Với ý nghĩa này, người ta có thể phân biệt được phong cách lớn như phong cách thời đại, phong cách trào lưu, phong cách dân tộc, phong cách cá nhân của tác giả.

Phong cách là quy luật thống nhất các yếu tố chỉnh thể nghệ thuật, là một biểu hiện của tính nghệ thuật. Không phải bất cứ nhà văn nào cũng có phong cách mà chỉ có những nhà văn có tài năng, có bản lĩnh mới có phong

cách độc đáo. Cái nét riêng đó thể hiện ở tác phẩm và được lặp đi lặp lại làm ta có thể phân biệt được tác giả này với tác giả khác. Cái riêng tạo nên sự thống nhất lặp lại ấy biểu hiện tập trung ở cách cảm nhận độc đáo về thế giới và ở hệ thống bút pháp nghệ thuật phù hợp với cách cảm nhận của nhà văn.

Nghiên cứu về phong trào Thơ Mới (1932-1945), chúng ta thấy nguyên tắc xuyên suốt mà các thi sĩ tập trung vào để xây dựng hình tượng nghệ thuật là đi tìm cái đẹp, khám phá cái đẹp ở bề sâu cái tôi cá nhân. Ta luôn bắt gặp trong Thơ Mới một cái "tôi" ở vị trí trung tâm cảm hứng, giải bày, thổ lộ. "Tôi" chỉ là một khách tình si. "Tôi" chỉ là một kiếp đi hoang. "Tôi" là một cô hồn. "Tôi" là con chim đến từ núi lạ. "Tôi" là kẻ lạc loài. "Tôi" là chiếc thuyền say ... "Tôi" trở thành nguyên tắc cốt nghĩa thế giới một cách riêng tư. Cả tạo vật chỉ là sự phản chiếu của một cái "tôi" tự ý thức về tồn tại của mình, thế hệ mình. Thế giới cái "tôi" mang lại những giá trị thẩm mỹ mới nhưng thường là cô đơn, u sầu, lắm khi còn đau đớn, tuyệt vọng. Thế giới Thơ Mới hoàn toàn đồng nhất vào cái "tôi", một cái "tôi" bao trùm tất cả.

Ở thơ trữ tình cách mạng, đặc biệt là thơ trẻ thời chống Mỹ, các nhà thơ không đi tìm vẻ đẹp ở cái tôi trong con người cá nhân nữa mà chủ yếu tập trung khai thác giá trị cao cả trong cuộc sống thường nhật, cuộc sống chiến trường; đi tìm vẻ đẹp của con người trong các mối quan hệ đa dạng với xã hội, với cộng đồng, dân tộc. Con người thực sự được khẳng định phẩm chất cách mạng của mình trong các mối quan hệ ấy.

Như vậy, trong các sáng tác của một nhà văn (nhà thơ), cái riêng tạo nên sự thống nhất lặp lại ấy biểu hiện tập trung ở cách cảm nhận độc đáo về hệ thống hình tượng, về thế giới và hệ thống bút pháp phù hợp với cách cảm nhận ấy. Ngoài thế giới quan, những phương diện tinh thần khác như tâm lí, sinh lí, cá tính, xu hướng đều có ảnh hưởng quyết định đến sự hình thành của phong cách nhà văn, nhà thơ. Từ đó có thể thấy rằng, muốn tìm hiểu phong cách tác giả, ta cần đặt các tác phẩm của tác giả trong khuynh hướng sáng tác

chung. Trước khi đi sâu vào tìm hiểu tính thống nhất của các yếu tố chính thể trong tác phẩm - sự biểu hiện của tính nghệ thuật trong thơ Phạm Tiến Duật, trước tiên, *Luận văn* muốn trình bày những nét khái quát nhất về thơ trẻ chống Mỹ nói chung trong đó có thơ Phạm Tiến Duật.

1.2. THỂ HỆ CÁC NHÀ THƠ TRẺ THỜI CHỐNG MỸ

Văn học Việt Nam thời kỳ chống Mỹ cứu nước (1964-1975) có một vị trí quan trọng trong lịch sử văn học dân tộc. Đây là thời kì văn học phát triển rực rỡ trên nhiều thể loại để hoàn thành sứ mệnh lịch sử của mình: Làm cuốn "biên niên văn học" về cuộc chiến tranh ái quốc vĩ đại của dân tộc. Trong sự phát triển đó, thơ chống Mỹ, nhất là thơ của các nhà thơ trẻ thời kỳ này đã gây được sự chú ý đặc biệt, nhanh chóng trưởng thành, đạt được nhiều thành tựu xuất sắc. Người ta sẽ không thể hình dung một cách đầy đủ diện mạo và đóng góp to lớn của nền thơ chống Mỹ nếu thiếu vắng mảng thơ của các cây bút trẻ xuất hiện thời kỳ này.

Thơ trẻ thời kỳ chống Mỹ là một hiện tượng rất đáng chú ý của văn học hiện đại Việt Nam, đánh dấu sự xuất hiện, trưởng thành của một thế hệ nhà thơ và bước phát triển mới của nền thơ ca chiến tranh và cách mạng.

1.2.1. Sự xuất hiện của thơ trẻ thời kỳ chống Mỹ cứu nước

Từ tháng 8 năm 1964, khi đế quốc Mỹ mở rộng cuộc chiến tranh ra miền Bắc, cuộc kháng chiến chống Mỹ cứu nước của dân tộc ta bước sang một giai đoạn mới gay go, căng thẳng và vô cùng ác liệt. Phản ánh kịp thời và động viên chiến đấu, sản xuất, xây dựng chủ nghĩa xã hội là một trong những nhiệm vụ hàng đầu của nền văn học nói chung và thơ ca nói riêng trong thời kỳ chống Mỹ. Đó không chỉ là đòi hỏi cả thời đại mà còn là sự thôi thúc bên trong của chính các nhà thơ. Nhanh nhạy và kịp thời, nền thơ hiện đại nóng bỏng tính thời sự, hừng hực tinh thần chiến đấu của chúng ta đã "nhập cuộc" tham gia vào cuộc chiến tranh ái quốc vĩ đại của toàn dân tộc. Suốt trong những năm tháng chiến tranh, các thế hệ nhà thơ đã tiếp bước nhau dàn quân